

KONYA'DA
DÜŞÜNCE ve EDEBİYAT

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ
25. YIL ETKİNLİKLERİ

KONYA'DA
DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT
SEMPOZYUMU

Editör:
Ahmet Kâzım Ürün



KONYA'DA DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT

Editör:

Ahmet Kâzım Ürün

TYB Konya Şubesi

Yayın No: 2

Düzeltilme ve Redaksiyon:

İbrahim Demirci

Birinci Baskı

Konya 2003

ISBN:

975-7382-22-1

Dizayn-Baskı

Merhaba Ofset

0332 350 41 51 (pbx)

TYB Konya Şubesi Evi:

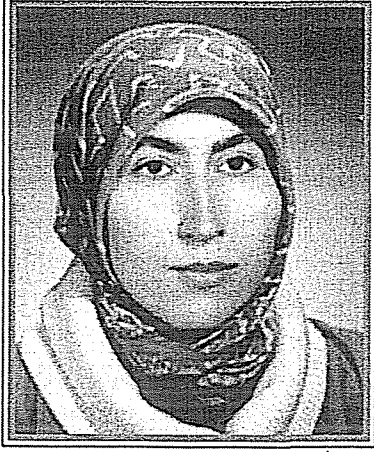
Ferhuniye Mahallesi Sultan Mesut Sokak No: 11

Selçuklu - Konya

Tel/Faks: 0332 353 61 57

web: www.tybkonya.com

e-mail: etkinlik@tybkonya.com



Hülya KÜÇÜK*

YAKIN TARİHİMİZDE MEVLEVİLER

Mevlevîlik, tarihimizde önemli yeri olan iki tarikattan birisidir. Osmanlı İmparatorluğunda, Bektâşîler ve Mevlevîler sırasıyla askerî ve sivil erkân arasında rağbet görmüştür. Mevlevîlik, Yeniçeri-Bektâşî birlikteliğinden doğan gücü dengelemek için sultanlar tarafından özellikle desteklenmiştir. Aslında, Osmanlı Sultanlarının, Mevlânâ Celâleddin Rumî (v. 1272)' nin oğlu Sultan Veled'in (v. 1312) torunu Devlet Hatun ve Yıldırım Bayezid'in evlilikleri ve bu evlilikten olma Musa, İsa ve Mehmet Çelebiler - ki bunlara 'Mevlânâ'nın kızları soyundan gelenler' manasına 'İnâs Çelebiler' deniyordu - vasıtasıyla Mevlevîlerle sıhriyet bağları vardı.⁽¹⁾ Hatta III Selim (1789-1807)⁽²⁾ ve Sultan Reşâd (1909-1918) gibi bazı padişahlar bu tarikatın mensubu idiler.⁽³⁾

1- Mehmet Önder, "Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler", Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Konya, 2002, ss. 131-150: 138.

2- Yakup Şafak, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlâna ve Eserleri Üzerine Çalışmalar", Aynı Yer, ss. 249-67:251.

3- D. S. Margoliouth, "Mawlawiyya," EI2, c. VI, s. 888; E. J. Zürcher, "Kosovo Revisited: Sultan Reşad's Macedonian Journey of Haziran 1911," MES, [no. 35. 4, Special Issue: Seventy-Five Years of the Turkish Republic, ed. S. Kedourie, 1999]'den ayrı basım, ss. 26-39:32.

Yakın tarihimizde büyük bir yeri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin, 1894'ten sonra, başta Bektâşîlik olmak üzere, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından muhalefete itilmiş bazı tarikatların desteğini almaya gayret sarfettiği bilinen bir gerçektir.⁽⁴⁾ Gelişen olaylara bakılırsa bir çoğunun desteğini almışa benzemektedir. Mesela Bektâşîler ve Mevlevîler, Anadolu'ya kaçmaya çalışan veya sürgün edilen İTC üyelerine yardım etmeye çalışıyorlardı.⁽⁵⁾ Mevlevî şeyhi Veled Çelebi (İzbudak, 1869-1953)'ın⁽⁶⁾ Konya'daki ana Mevlevî dergâhı şeyhliğine değişik tarihlerde birkaç kere atanışı ve bu görevden alınışı İTC üyesi olmasıyla ilgiliydi: 1910'da Jön Türkler Abdülhalim Çelebi'yi bu dergâhtan alıp yerine İttihadçı Veled Çelebi'yi (Necîb Çelebi'nin oğlunu) şeyh atadılar.⁽⁷⁾ Veled Çelebi Dergâhın şeyhliğinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF)'nin iktidara geldiği 1919'a kadar kaldı. 27 Mart 1335 (1919)'da Sultan Vahidettin (1861-1929) tarafından İTC ile ilişkisi dolayısıyla bu görevden alındı,⁽⁸⁾ "Çelebi" unvanından mahrum edildi,⁽⁹⁾ ve yerine Abdülhalim Çelebi atandı.⁽¹⁰⁾

4- Bkz. M. Ş. Hanioglu, , Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jöntürklük', I, 1889-1902, İstanbul, 1985, s. 118.

5- Bkz. Hanioglu, ss. 118-21; E. E. Ramsaur, The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908, Princeton, New Jersey, 1957, ss. 112-13; İsmail Kara, İslâmcıların Siyasî Görüşleri, İstanbul, 1994, ss. 73-80.

6- Necîb Çelebi'nin oğlu. Konya'da doğdu. Medrese eğitimi aldı. İyi derecede Farsça ve Arapça bildirdi. 1889'da İstanbul'a gitti ve Bahariye Mevlevî Dergâhında ikamet etti. Orada bazı edebî eserleri kendi kendine çalıştı. Galatasaray Ortaokulu ve Üniversitesinde Farsça öğretti. Tercümân-ı Hakikat, İkdâm, Mekteb ve Hazîne-i Fünûn gibi birçok gazete ve dergiye yazılar yazdı. Yusuf Akçura ve Necîb Asım'la birlikte Türk Dili üzerine çalıştı. Veled Çelebi, bir İttihatçı olmasına rağmen Millî Mücadele'ye 1921'e kadar fiilen katılmadı. II., III. ve IV. dönem TBMM'de Kastamonu Mebusu, VI. dönemde Yozgat Mebusu idi. Kaynaklar için bkz. Hülya Küçük, The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle, Leiden, 2002, s. 302

7- BOA, İrade-i Meşihat, no. 1021 (tarihi: 17 Cemâziye'l-evvel 1328 [1909-10]); Celâlettin Çelebi, "Abdülhalim Çelebi," İA (TDV), c. I (1988), s. 212.

8- BOA, DH-KMS, 51-1/2 (tarihi: 27 Mart 1335 [1919]); Ayrıca bkz. MMA, Zarf no. 107, ss. 21-2.

9- Nevîn Korucuoglu, Veled Çelebi İzbudak, Ankara, 1994, s. 17.

10- Çelebi, s. 212.

'Yakın Tarihimizde Mevlevîler' dendiği zaman akla gelmesi gereken ikinci mesele, I. Dünya savaşı sırasında, 1915'deki Kanal Seferine katılmak üzere 'Mücâhidîn-i Mevlevîyye'⁽¹¹⁾ adıyla bir taburun⁽¹²⁾ hazırlanmasıdır. Bu taburda, değişik birçok tarikattan dervişler vardı ama kumandanı Mevlevî şeyh Veled Çelebi (İzbu-dak) olduğu ve de bu bir Mevlevî girişimi olduğundan 'Mevlevî' denmişti. 138'i Yenikapı Mevlevî Dergâhından olan 1023 kişiden oluşuyordu.⁽¹⁴⁾ Dergâhın şeyhi Abdülbaki Baykara (1883-1935) da tabura "Binbaşı" rütbesiyle katılmıştı.⁽¹⁴⁾ Asker-dervişler Yenikapı Mevlevîhânesi'nden hareketle Konya'daki Mevlânâ türbesine geldiler. Burada okunan Kur'an ve yapılan dualardan sonra IV. Orduya katılmak üzere Şam'a doğru yola koyuldular. Ancak, Gölpınarlı'ya göre, "eğitilmiş asker olmadıkları için" çoğu yolda öldü. Geriye kalanlar, askerleri savaşa teşvik için diğer ordulara dağıtıldı.⁽¹⁵⁾

Bu sefer, savaşın Arab dünyasında başlangıcı idi. Osmanlı imparatorluğu İngiltere'nin elindeki Süveyş Kanalına saldırılarında yenilmişti. Yeni saldırılardan korkan İngiltere, Mısır'dan adam ve techizât nakletmeye başladı.⁽¹⁶⁾ Osmanlı ordusu ise hafif kayıplarla güney Filistin'e çekildi.⁽¹⁷⁾

Bu ve benzeri yenilgilerden sonra gelişen olaylara bütün Türk halkı gibi Mevlevîler de bigâne kalmadılar. Mevlevîlerin Millî Mücadele yıllarında Ankara Hükümeti'ni meşrulaştırma, halkı mücadele için seferber etme, mücadele için gerekli araç-gereç

11- BOA, DH-SYS, 123-12, 35 (tarihi: 1333. 4. 23 [83 Belge içerir]).

12- Kaynaklarda bu tabur için 'gönüllü alayı' denmektedir ama 1023 kişiden oluştuğuna göre 'tabur' denmesi daha doğru olur. Zira o dönemde 1500 askere kadar olan birimlere 'tabur' deniyordu. Bkz.: A. Özcan, "Osmanlı'larda Askerî Teşkilat," Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/Medeniyet/Kültür, c. IV, İst., 1993, ss. 7-145: 129 (kenarda notlar halinde).

13- Bkz. Süheyl Ünver'in Defterleri, no. 59; Nuri Köstüklü, "Balkan ve I. Dünya Harplerinde Mevlevîhaneler,"(12. Türk Tarih Kongresi: 12-16 Eylül 1994), ss. 7-8.

14- Ancak hastalığı sebebi ile fazla kalamadı ve İstanbul'a döndü. Hayatı hakkında kısa bilgi için bkz. Nuri Özcan, "Baykara, Abdülbâki", İA (TDV), c. V (1992), ss. 246-7.

15- Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1953, ss. 177-8; Korucuoğlu, ss. 17-18, 57-61. Ayrıca bkz. Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, 2. Baskı, İstanbul, 1969, ss. 18-23. Mücâhidîn-i Mevlevîyye ile ilgili bir değerlendirme ve bazı fotoğraflar için bkz. Mustafa Birol Ülker, 'Miğfer yerine sikkeleri, silah yerine neyleri vardı', Hüriyet-Tarih, 19 Mart 2003, s. 20.

16- J. McCarthy, The Ottoman Turks: an introductory history to 1923, London - New York, 1997, s. 359. Ayrıca bkz. D. Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e, 3 c., İstanbul, 1979, c. III, s. 936.

17- E. J. Zürcher, Turkey, A Modern History, (buradan sonra Turkey), London - New York, 1993, s. 121.

temin etme, bu faaliyetleri destekleyen cemiyetlere girme ve hükümetle isyancılar arasında arabuluculuk yapma gibi birtakım faaliyet ve rolleri olmuştur. Bunlara örnekler olarak şu olayları zikretmek mümkündür:

1. 15 Mayıs 1919'un erken saatlerinde, İzmir Valisi İzzet Bey'e (1871-?), (ki bir Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensubu ve bir milliyetçi⁽¹⁸⁾-karşıtı idi),⁽¹⁹⁾ İzmir'in işgal edileceği haberi üzerine şehir halkı tarafından yapılan toplantıda aldıkları kararı bildirmek için giden grubun⁽²⁰⁾ içinde bir Mevlevî şeyhi olan Şeyh Nuri Efendi vardı.⁽²¹⁾ Bu grup, valiye, İzmir'deki Redd-i İlhâk⁽²²⁾ grubunun planları doğrultusunda şehri Ödemiş'ten korumaya karar verdiklerini söylediler - zira İTC İzmir bürosu sekreteri (Mahmûd) Celâl (Bayar) orada idi. Burada hatırlanmalıdır ki Celâl (Bayar), Teşkilât-ı Mahsûsa⁽²³⁾ da çalışmış, İzmir'deki milliyetçi direnişinin organize edilmesine yardımcı olmuş ve 1919'da gerilla kuvvetlerine katılmıştır.⁽²⁴⁾ Vali, dahiliye Nezareti'nden İzmir'in Yunanlılarca kuşatılacağına dair bir yazı almasına rağmen bu kuşatılma haberini onlardan gizliyordu.⁽²⁵⁾ Yoğun İngiliz baskısı altında Mürtefikler, İzmir'in Yunanlılar tarafından askerî işgaline izin vermişti ve

18- Bu çalışmada, "milliyetçi" kavramı, Millî Mücadele'yi yürüten ve destekleyen kadro için kullanılacaktır.

19- Kâmil Erdeha, Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975, ss. 387-418.

20- Gruptaki diğer kişiler: Binbaşı Hasan Paşa, Müftü Rahmetullah, Ahenk gazetesi sahibi Nazmi, Islâhât gazetesi sahibi Emin Süreyyâ idi. Bkz. Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanogullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, İstanbul, 1969, s. 153.

21- Celal Bayar, Ben de Yazdım. Millî Mücadele Hatıraları, ciltler I-VIII, İstanbul, 1965-1972, c. VI, ss. 1787-9; Göztepe, s. 153.

22- Redd-i İlhâk veya Redd-i İşgâller, İzmir'in 15 Mayıs 1335 (1919)'da işgalinden sonra, Türk halkı için çıkarılan cemiyetlerdir. Kurdukları milislerle buldukları şehirleri Yunan saldırısından korumaya çalıştılar İlk Redd-i İlhâklar Balıkesir, Alaşehir, vb. yerlerde ortaya çıkmıştı ve henüz mahallî idiler. Sivas Kongresinden sonra birleştiler ve millî karaktere büründüler: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952, İstanbul, 1995, s. 492.

23- Bu istihbârât teşkilatı, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce Enver Paşa tarafından kurulmuştu. Çekirdeğini oluşturan grup, İTC'nin tehlikeli işlerini - özellikle politik cinayetlerini - üstlenen meşhur 'Fedâ'iler' idi. Faaliyetleri, Pan-İslamcı ve Pan-Türkist idealleri Müslüman ve Türk toplulukları arasında yaymak, gerilla faaliyetleri, karşı-casusluktan, Türk ekonomisinin ticaret ve endüstriyel girişim yoluyla güçlendirilmesine kadar her şeyi kapsıyordu. Ekim 1918'de dağıtıldı, ama 'Umûm Âlem-i İslâm İhtilâl Teşkilâtı' olarak Hüsameddin (Ertürk) Bey tarafından yeniden kurulmuştu: Hüsameddin Ertürk İki Devrin Perde Arkası, (haz. S. N. Tansu), İstanbul, 1964, ss. 109-11, 176-7, 377-88; Galip Vardar, İctihad ve Terakki İçinde Dönerler, (ed. S. N. Tansu), İstanbul, 1960, ss. 276, 284; E. J. Zürcher, The Unionist Factor. The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, Leiden, 1984, ss. 59, 82-5; aynı yazar, Turkey, s. 140.

24- Zürcher, Turkey, (1997), s. 372.

25- Bayar, c. VI, s. 1786. Ayrıca bkz. Erdeha, ss. 392-418.

Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmişler, bu da millî direniş ve kamuoyunun seferberliğini hızlandırmıştı.⁽²⁶⁾

2. Millî Mücadele yıllarında Konya'daki ana tekkede Abdülhalim Çelebi (1874-1925), bulunmaktaydı. Çelebi, birçok isyan olayında, Saray (veya Ankara) ile isyancılar arasında aracılık rolü ifa etmiştir: asilerle konuşmuş veya tekkeden konuşacak kişiler göndermiş ve oradaki durumu sultana bildiren mektuplar yazmıştır. Mesela, I. ve II. Bozkır ayaklanmalarından⁽²⁷⁾ sonra ortaya çıkan küçük çaplı bir isyandaki aracılık rolü çok ilginçtir. Abdülhalim Çelebi'nin Sultan'a yazdığı - ve Sultan'ın başhekimi vasıtasıyla gönderdiği - 1 Teşrîn-i Sâni (Kasım) 1335 (1919) tarihli bir mektuptan, Bozkır ayaklanmacılarının tamamen ikna olmadıklarını anlıyoruz. Mektuba göre, Avran, Hocaköy ve Dereköy'de yeniden ayaklanmalar meydana gelmişti. Abdülhalim Çelebi, Dergâhtan, aralarında Ser-Tarîk Dede Efendi'nin de bulunduğu bir hey'et göndererek halkı yatıştırmaya çalıştığını; ancak Avran ve civarındaki isyanın yatışmış ve halkın yaptıklarına pişman olmuş görünmelerine rağmen Hocaköy ve Dereköy'de yeniden alevlendiğini, Sultan hazretlerinin bu kan akıtmaya gönlünün razı olmayacağını bildiğinden, halkı güzel sözlerle yatıştıracak bir hey'et göndermesi için kendilerine yazdığını belirtmekte, bu vesile ile Sultan'a bağlılığını "tekrar ve tezkâr ile, tezyin-i lisân-ı sadâkât ve te'yid-i beyân-ı ubudiyete mücâseret ederim" sözleri ile dile getirmekteydi.⁽²⁸⁾

4. Abdülhalim Çelebi ve Mevlânâ Dergâhının Ser-Tarîki⁽²⁹⁾ Âdil Çelebi, Konya Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti üyeleri arasında idiler.⁽³⁰⁾

26- Detaylar için bkz. Bayar, c. V, ss. 1620-9; A. Mango, Atatürk, London, 2000, s. 217 vd.

27- Sırasıyla 27 Eylül - 4 Ekim 1919 ve 20-30 Ekim 1919 arasında patlak veren bu isyanda, isyancılar, Kuvâ-yı Milliye'nin köyleri basıp Müslüman - Hıristiyan demeden herkesi öldürdüğünü iddia ediyorlardı. Kendilerini Kuvâ-yı Milliye'nin bir daha Bozkır'a girmeyeceği konusunda te'min eden bir Hey'et-i Nasiha gönderilerek isyanları bastırılmıştı: Erdeha, ss. 278-80. Ayrıca bkz. Türk İstiklal Harbi, 6 c., Genel Kurmay Harb Tarihî Dairesi, Ankara, 1964, c. VI, ss. 9-16.

28- MMA, Zarf no. 107, s. 22, 1 Teşrîn-i Sâni (Kasım) 1335 (1919) tarihi bir mektup.

29- Mevlî Dergâhlarında 'Ser-Tarîk', 1000 günlük çilesini bitirmiş ve Dedelerin terbiyesinden sorumlu, bir bakıma 'baş şeyh'lere verilen ünvanıdır: A. Gölpınarlı, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 291.

30- Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları, Ankara, ts, ss. 70-1.

5. Millî Mücadele'nin başlangıcındaki en önemli hadiselerden biri de, halk tarafından tanınan 'meşru bir lider' olmaya o an çok ihtiyacı olan Mustafa Kemal'in 27 Aralık 1919'da Ankara'ya girişidir. Güzel bir karşılama töreni onu istediği meşruluğa kavuşturabilirdi. Bu da düzenlenen muhteşem bir Seymen (Sekbân)⁽³¹⁾ Alayı ile sağlanmıştı. Şapolyo'ya göre bu alayın arka kısmında da hususî elbiseleri ve ayinleriyle Nakşîbendîler, Sa'dîler, Rifâîler, Kâdirîler, Mevlevîler, Bayrâmîler, Bektâşîler, gibi birçok tarikattan sufiler de vardı. Şapolyo, Seymen Alayı'nın çok özel durumlarda düzenlendiğini ve kökünü Orta Asya'dan alan bir Oğuz geleneği olduğunu vurgular.⁽³²⁾ Şapolyo'nun verdiği bütün detayı, çok abartılı olduğu için burada vermiyoruz.⁽³³⁾

6. Abdülhalim Çelebi, 23 Nisan 1920'de oluşturulan yeni mecliste Konya Mebusu, daha da önemlisi 1 Mart 1921'e kadar TBMM I. Reis Vekili idi. Bu makama, 210 mebusdan 91'inin, yani yarıya yakınının, oyu ile seçilmişti.⁽³⁴⁾ Abdülhalim Çelebi Meclis'e gelişini takib eden günlerde, 18 Mayıs 1336 (1920)'da, Sultan'a gönderdiği bir mektupta, buraya, Konya halkının muhterem atası Mevlana'ya gösterdiği saygının bir sonucu olarak seçildiğini yazıyordu. Aynı mektupta, Konya halkına teşekkürlerini de dile getirmekteydi.⁽³⁵⁾ Kendisine, Meclisteki en aktif mebus denebilir. Konya Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti üyesi ve Konya mebusu olmasına rağmen, aşağıda açıklanacağı üzere bazı olaylar-

31- Segbân (sekbân, seğmen, seymen) Osmanlı ordusunda askerî sınıfa verilen ad idi. Genel kullanımda, "savaşta safları yaran güçlü erkek" anlamına gelen "sökmen" kelimesinden gelir: T. Gökbilgin, "Sekban," İA (MEB), c. X (1993), ss. 325-7.

32- Bkz. Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi (buradan sonra Kemal Atatürk), İstanbul, 1958. ss. 360-77. Ayrıca bkz. Şevket. Süreyya Aydemir, Tek Adam. Mustafa Kemal 1881-1919, 3 c., İstanbul, 1963-1965, c. II, ss. 198-200; Mahzar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 2 c., Ankara, 1966, c. II, s. 497.

33- Erdeha (Erdeha, ss. 251-2) ve o dönem Mustafa Kemal'in Ankara'ya gizli giriş yapmasının daha makul olacağını savunan Kadir Mısıroğlu (kendileri ile 12 Mayıs 1997'da yaptığım söyleşi) da böyle düşünmektedirler. (Mısıroğlu'nun yanlış düşündüğü açıktır, zira, Seymen Alayı ile ilgili belgeler var elimizde).

34- (I. Dönem) T. B. M. M. Zabıt Ceridesi (buradan sonra (I. Dönem) TBMMZC:), ciltler I-XXIX, Ankara, 1959-1961, c. I, ss. 38, 42, toplantı tarihi: 24. 4. 1336 ve 25. 4. 1336 (1920). Burada belirtmek gerekir ki diğer (II.) Başkan Vekili Cemâleddin Çelebi ise 120 mebusdan ancak 30'unun oyuyla seçilmişti. Aslında, Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa (v. 1921), 44 oyla ondan daha önde idi ve bu, ertesi gün yapılacak ikinci bir turu gerektiriyordu, ancak İsmail Fazıl Paşa, "Cemâleddin Çelebi ve memlekete olan hizmetlerin" ne hürmeten kendi isteği ile geri çekilmişti. Bkz. (I. Dönem) TBMMZC, c. I, ss. 38, 42, toplantı tarihi: 24. 4. 1336 ve 25. 4. 1336 (1920).

35- MMA, Zarf no. 107, s. 26.

daki konumu tam açıklığa kavuşmuş değildir. I. TBMM'deki diğer milletvekilleri gibi 'vatanın savunmasında gösterdiği yararlılıklar' dolayısı ile İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi.⁽³⁶⁾

Buarada şunu da belirtelim ki 21 Şubat 1337 (1921)'de kabul edilen 'Meclis-i Meşâyih'tan tasdikli bir atama belgesine sahip olup, muayyen günlerde tekkesinde ayinle meşgul olan şeyhlerin askerî hizmetinin ertelenmesi' ile ilgili kanun,⁽³⁷⁾ Konya'daki Çelebi tarafından atanan Mevlevî şeyhleri için de geçerli idi.⁽³⁸⁾

7. Konya'da Bozkır isyanına benzer rahatsızlıklar Mart-Nisan 1336 (1920)'da ortaya çıkan "Beypazarı Ayaklanması" adını almıştır. Bu ayaklanma, TBMM'nin 25 Nisan 1336 (1920) tarihindeki bir oturumunda görüşülmüş, Mustafa Kemal'in Beypazarı'ndaki durum ve ayaklanmanın bastırılması için yapılması gereken şeyler hakkında bilgi vermesinden sonra, Beypazarı halkıyla Kuvâ-yı Milliye, TBMM, saltanat ve hilâfet gibi konuları konuşmak ve kuşkularını gidermek üzere aralarında Müftü Rifat Efendi, Çelebi Efendi (Abdülhalim Çelebi), Şeyh Servet (Akdağ) ve Beypazarı ileri gelenlerinden Hacı Mehmed Efendi'nin bulunduğu bir grubun gönderilmesine karar verilmişti. Ayaklanma bu şekilde bastırılmıştı.⁽³⁹⁾

8. Ancak bazı durumlarda, Abdülhalim Çelebi'nin nüfuzunu hangi yönde kullandığı ile ilgili şüpheler uyanmıştır. Delibaş Mehmed'in başlattığı 'Delibaş İsyanı'ndaki tutumu gibi. Şöyle ki:

Bu isyan 2 Ekim 1920'de çıkmıştı. İsyanın görünürdeki lideri, 500'den fazla taraftar toplamış olan Delibaş Mehmed idi. (Bu sayı daha sonra Konya ve çevresinden katılan halkla birlikte 4000'i geçmişti.⁽⁴⁰⁾) İsyanın arkasında, Konya'nın nüfuzlu hocalarından ve

36- MMA, Zarf no. 219, s. 2. 12 Ekim 1922'de TBMM'den ayrılma izni aldı ve Konya'daki dergâhına döndü. 1925'de İstanbul'da öldü. Ailesi, "Ertüziin" soyadını almıştır: Fahri Çoker. ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi. Millî Mücadele ve T. B. M. M. I. Dönem. 1919-1923, 3 c., Ankara, 1995, c. III, s. 664.

37- (I. Dönem) TBMMZC, c. VIII, s. 340, toplantı tarihi: 21. 2. 1337 (1921). Ayrıca bkz. a. y., ss. 75, 76, toplantı tarihi: 3. 2. 1337 (1921).

38- A. y. ss. 75, 76, 340.

39- Bkz. (I. Dönem) TBMMZC, c. I, ss. 46-51. I

40- Erdeha, ss. 295-6.

HİF'nin liderlerinden biri olan Zeynelâbidin Hoca (v. 1939 veya 1940)'nın⁽⁴¹⁾ olduğu iddia edilmekte idi. 15 Kasım 1920'de, Ankara Hükümeti tarafından görevlendirilen Dâhiliye Vekîli Albay Refet (Bele) (1881-1963)⁽⁴²⁾'nin yardımı ile tamamen bastırılmıştı. Erdeha, Refet (Bele)'nin Konya'daki bütün isyanlara hızır gibi yetiştiğini yazar.⁽⁴³⁾

İsyan sırasında Konya valisi ve aynı zamanda Van Mebusu olan Haydar Hilmi (Vaner) Bey (1873-1954), Delibaş Mehmed'e karşı fazla toleranslı ve problemi halletmekte başarısız olduğu gerekçesi ile valilik görevinden alınmış,⁽⁴⁴⁾ ancak, Meclis tarafından yapılan soruşturma sonrası suçsuz olduğu ortaya çıkmıştı.⁽⁴⁵⁾

Kara Hisar-ı Şarkî (günümüz Şebinkarahisar) Mebusu Mustafa (Sırrı) Bey (v. 1925), ve arkadaşları tarafından verilen mazbata, Abdülhalim Çelebi ve diğer bir Konya Mebusu olan Kâzım Hüsnü (v. 1934)'yü⁽⁴⁶⁾ Konya'daki olaydan sorumlu tutuyordu. Ama onların suçsuz olduğuna inanan milletvekilleri de vardı.⁽⁴⁷⁾ 6 Aralık 1336 (1920) tarihli TBMM oturumunda, Abdülhalim Çelebi'nin kendisini savunmasında, daha doğrusu Dîvân-ı Harp'te kendisine sorulanları ve verdiği cevapları aktaran sözlerinde, Delibaş'la ilgili alınacak tedbirleri konuşmak üzere kendisini çağırması üzerine Vali'nin evine nasıl gittiğini şöyle anlatıyor: "Rabbena hakkiçun Delibaşın ismini bile işitmemiştım. Çünkü ben siyasetle meşgul

41- Ahali Fırkası üyesi idi ki bu fırka daha sonra, İttihat ve Terakki Partisinin amansız düşmanı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birleşmişti. Zeynelâbidin Efendi, İttihat ve Terakki Partisi iktidarı sırasında Gemlik'e sürülmüş, 1918'de imzalanan Mondros Mütârekesi'nden sonra sürgün hayatı sona ermişti. Aynı yıl son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (v. 1870-1954) ile birlikte, kapatılmış olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasını yeniden canlandıran o idi. Konya'da nüfuzu olan bir hoca idi ve bu onu Milli Mücadele sırasında Sultan ve İtilaf Devletlerinin göz bebeği yapmıştı. Bundan dolayı Milli Mücadele'den sonra Mısır'a kaçtı. Ve Yüzellilikler listesinde olduğu için bir daha da memleketine dönmedi. Medine'de vefat etti. Eserleri arasında çok partili hayatın ve Müslümanların, faal olarak politikaya katılmalarının gerekliliğini savunduğu İslamiyet ve Meşruriyet (Yusufaga Kütüphanesinde 9521/3'de kayıtlıdır) ve Medine'deyken yazdığı Malûmât-ı Medeniyet adlı çalışmaları vardır. Soyadı kanunundan sonra ailesi "Erenmemiş" soyadını aldı. Kaynak ve detaylar için bkz. Küçük, s. 303; Caner Arabacı, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri. 1900-1924, Konya, 1998, ss. 515-25.

42- Biyografisi için, bkz. Kutay, s. 70n.

43- Bkz. Erdeha, ss. 276, 295-6.

44- Bkz. Aynı yazar, ss. 294-7; Türk İstiklâl Harbi., c. VI, ss. 118-132.

45- Biyografisi için, bkz. M. A. Çetinkaya, Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi, ciltler II-III, Ankara, 1954, ss. 395-7; Çoker, ss. 959-61.

46- Biyografisi için, bkz. Çoker, c. III, ss. 670-1.

47- (I. Dönem) TBMMZC, c. V (1981), ss. 347-9, toplantı tarihi: 11. 11. 1336 (1920).

olmadım; bu gibi umuru Hükümetle alakadar olmadım. (....) Vali Beyin evine geldik. Yahu nedir hayrola dedim. “Mesele böyledir. Bana besa vermişti, herif memleketi basıyormuş, filan” dedi. “Peki ne yapacağız” dedim. Şimdi Alâattin tepesine gidip şehri müdafaa edeceğiz” dedi. (....)Alâattin tepesine çıktık, tepeye çıkar çıkmaz kurşunlar atılmağa başladı. Berayı tahassün [korunmak için] camii şerife girdim. (....) Valinin teslim olmasını, filan bir takım sözler söylediler ve sonra bendenizin de bir nasihat etmeliğini münasip gördüler. Fakat anladım ki, ne müftü Efendinin, ne de ulemayı kiram hazeratının sözlerini dinliyorlar. (....) Anladım ki bendenizi de dinlemeyecekler, sarfınazar ettim. Sonra saat 11. 5 da Şeyh Sünusi [Senûsî⁽⁴⁸⁾] Efendi Hazretleri de teşrif ettiler. Şeyh Sünusi, Biz gidelim, Kuvayı milliyeden kuvvet gelinceye kadar bizde bulunalım, iki tarafın da kanı dökülmesin, şöyle olmasın, böyle olmasın “ diye Arapça söyledi. (....) Efendim, Vali Bey muvafakat buyurmadılar. (....) Onun üzerine ben de kabul ettim. Şeyh Sünusi Efendi Hazretleri, sertarik Efendi; Hükümete, Kayıklı kahveye geldik. (....) ne istiyorsunuz, maksadınız nedir, gayeniz nedir? İçlerinden birisi dedi ki bize jandarmaların asker toplamak bahanesi ile yapmadıkları rezalet, etmedikleri de melanet kalmadı. (...) Biz padişahı isteriz [dediler],(...) Biz de o gayeye hizmet ediyoruz, Padişahımızı kurtarmaya çalışıyoruz, dedim. Onun üzerine birisi dedi ki bu gelen ordu Yunan ordusu⁽⁴⁹⁾ değilmiş, halife ordusu imiş, ben de onun sözlerine vallahi değil, billahi değil, sizi iğfal ediyorlar, (...) dedim. Sonra dediler ki Hükümeti illa açtırın, biz kükümeti yakacağız. Onun üzerine dedim ki: Bu Hükümet bir milyon liraya yapılmaz. Milletın malıdır neden yakıyorsunuz? K[G]ünahdır. Dinlemediler, beni sürükleye sürükleye Hükümete getirdiler. Orada da aynı nakaratı tekrar ettiler, Biz Hükümeti yaktırmayız. Mesuliyeti alamayız dedim. Tekrar beni Kayıklı kahveye getirdiler. Biz bunlarla mücadele ederken Delibaş denilen herif geldi.(....)”.

48- (1873-1933). Libya'da kurulmuş Senûsîlik tarikati/hareketinin lideri. Milli Mücadele yıllarında milliyetçileri destekledi. Kaynak ve detaylar için bkz. Küçük, ss. 296-8.

49- “Düşman orduları” dense daha doğru bir tarif olurdu. Zira Yunanlılar Konya'ya girmeye hiç çalışmadılar.

Bundan sonrasını özetlemek gerekirse: Abdülhalim Çelebi Delibaş'a bazı nasihatlerde bulduktan sonra, geceyi bu kahvede geçirmek istemediğini söyler ve üç-dört silahlı kişiyle birlikte dergâha gitmesine izin verilir. Ertesi sabah, geceleyin açmış oldukları anlaşılın Hükümete götürürler ve orada bir vali seçmek isterler. Önce Mehmed Emin Efendi'ye teklif ederler, yapamayacağını, Müftü Efendi'nin daha âlim olduğunu söyleyince Müftü Efendi'ye teklif ederler. O da yaşlılığını öne sürünce Mustafa Remzi Bey kabul etmek durumunda kalır. Resmî vali zaten teslim olmuş durumdadır.⁽⁵⁰⁾

Bu savunmasından sonra, birleşik komisyon, Dîvân-ı Harp'çe Abdülhalim Çelebi ve Kâzım Hüsnü aleyhine verilen kararın Hukuk-u Esasiye kaidelerine aykırı ve hükmünün 'keenlem yekün' (sanki olmamış gibi) olduğu ve adı geçenlerin cezalandırılmalarına gerek olmadığı kararına vardı.⁽⁵¹⁾ Bu karardan önce, Abdülhalim Çelebi, Mevlana Dergâhı şeyhliğinden 17 Ekim 1336 (1920) tarihinde Bakanlar Kurulunun 268 nolu kararıyla azledilmiş (hatta, Çelebi'nin kendi ifadesiyle, nerdeyse Erzurum'a sürülüyormuş⁽⁵²⁾), ve yerine, Kastamonu Mevlevîhânesi'nden Amil Çelebi atanmıştı. Ancak tatmin edici delil bulunamadığı için, Abdülhalim Çelebi Haziran 1921'de görevine döndürüldü ve Amil Çelebi de Kastamonu'ya geri gönderildi.⁽⁵³⁾ Avcioğlu olaya farklı bir perspektiften bakarak Abdülhalim Çelebi'nin suçlu olduğunu ve bu sebeple de Erzurum'a sürgün edildiğini, ancak TBMM'de başkan vekili olması sebebiyle, affedildiğini, bunun da TBMM'nin eşrâfa ayrıcalıklı davranmasının bir sonucu olduğunu vurgular.⁽⁵⁴⁾ Aslına bakılırsa, bütün bu tartışmalara gerek yoktur; zira TBMM'de milletvekili olan birisinin Ankara'ya karşı bir harekette isyancılardan yana tavır alması, yani kendisine karşı olduğunu düşünmek bile abestir. Üstelik, böyle bir durum olsaydı, Mustafa Kemal'in bu

50- Bkz. (I. Dönem) TBMMZC, c. VI (1943), ss. 249-50, toplantı tarihi: 6. 12. 1336 (1920).

51- Bkz. a. y., s. 251.

52- Bkz. a. y., s. 249.

53- BCA, Karar no. 935, tarihi: 6 Haziran 1337 (1921). Önder, Amil Çelebi'nin ölümü üzerine Abdülhalim Çelebi'nin tekrar görevine döndüğünü söylemektedir. Bkz. Önder, s. 149.

54- Doğan Avcioğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1965'e, 3 c., İst., 1979, c. III, ss. 1047-48.

aileyle ilişkileri tarikatların kapatılmasından sonra bile devam edecek kadar ileri olmazdı. Bu konuya ilerleyen sayfalarda değineceğiz.

9. Zengin bir tarikatın mensubları olarak Mevlevî tekkelerinden, millî harekete maddî yardım talep edilmiştir. 25 Mart 1336 (1920) tarihli, Niğde Müdâfa'â-yı Hukûk ve Mu'âvenet-i Milliye Cemiyeti (belgede aynen böyle) tarafından gönderilen mektupta, Konya'daki Mevlevî Çelebisi'nden bir miktar yardım istendiğini görüyoruz. Ancak mektup, tekrar tekrar istenmesine rağmen bir cevap alınamadığı şeklinde bir şikayeti içermekte, ve yapılacak yardımın sonradan geri istenmemesi gereği ve bazı dervişlerin (askerî hizmete?) çağrılmasına rağmen "Çelebiyân defterine"⁽⁵⁵⁾ kayıtlı olduklarını söyleyerek bundan ictinab ettiklerini de belirtmekte idi. Bu serzenişlerden sonra Niğde Müdafaa-yı Hukuk-u Mu'âvenet-i Milliye Cemiyeti'nin isteklerine olumlu cevap verilmişti.⁽⁵⁶⁾

10. Burada, Millî Mücadele boyunca değişik vesilelerle sık sık yapılan mevlidlere de yer ayırmak gerekir. Bu mevlidler, dinleyenleri heyecanlandıran duygusal coşkunculuk anları olmuş ve böylece büyük oranda halkın mobilizasyonu/seferberliğini sağlamışlardır. Ankara'da yapılan birçok mevlidde Mevlevî şeyhi ve Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi'nin bulunması ilginçtir: Mesela 11 Mayıs 1337 (1921) tarihli Hâkimiyet-i Milliye'ye göre Mustafa Kemal, Hacı Bayram camisinde, İnönü ve diğer savaş şehidleri için bir mevlid düzenlemişti ve Abdülhalim Çelebi katılanlar arasındaydı. Tören sırasında Hz. Peygamber (a. s.)'in ruhundan meded (yardım) talep edilmişti.⁽⁵⁷⁾ Bir yıl sonrasının Hâkimiyet-i Milliye'si Ankara'daki Mevlevî Dergâhında⁽⁵⁸⁾ Cuma namazından sonra Abdülhalim Çelebi başkanlığında düzenlenen ve mebuslar, ulema ve memurların katıldığı mevlidde, kahraman ordumuz için dualar edildiğini yazmaktaydı.⁽⁵⁹⁾

55- Çelebilerin isimlerini içeren bir defter. Burada, Çelebilerin askerî hizmetten muaf oldukları veya en azından askerliklerinin te'cil edildiği hatıra gelmektedir.

56- MMA, Zarf no. 107, s. 23.

57- Hâkimiyet-i Milliye, 11 Mayıs 1337 (1921).

58- Şapolyo Ankara'daki Mevlevî dergâhının Cenâb Ahmed Paşa Camii civarında olduğunu söylemektedir: Şapolyo, Kemal Atatürk, s. 366.

59- Hâkimiyet-i Milliye, 19 Mart 1338 (1922), no. 482, s. 2.

Mevlevîler, bu mücadelede bazen de 'mücadele muhalifleri'nin yanında yer aldıkları hususunda şüphelere sebep olmuşlardır. Bu konuyla ilgili birkaç örnek şöyle:

1. Gökbilgin, Abdülhalim Çelebi'nin TBMM'ye girmeden önce bazen İtalyanlar ile işbirliği yaptığını, ve onun İtalyanlarla ilişkisinin, onu önemli birisi olarak kabul eden birçok Konya'lıyı İtalyanları desteklemeye sevkettiğini yazmaktadır.⁽⁶⁰⁾ Benzer görüşler Avcıoğlu tarafından da dile getirilmektedir.⁽⁶¹⁾ Bunların doğruluk derecesini bilmiyoruz.

2. Savaş sırasında karşı taraf hakkında gizli bilgi toplayabilmek, yani casusluk, çok önemli bir kaynak ve avantajdır. Bu bilgiyi toplayan taraf yeni stratejiler geliştirebilme veya olanları değiştirebilme şansını elde etmiş olur. TBMM'nin 19. 12. 1337 (1921) tarihli gizli celsesinde konuşulanlara göre, Abdülhalim Çelebi'nin bu tür bir olaya adı karışmıştır. Abdülhalim Çelebi ve oğlu Bakır (v. 1943. Zabıtların çoğu yerinde, yanlış bir imla ile 'Baki'diye geçiyor) Çelebi, Aralık 1337 (1921)'de, casus veya muhbir oldukları sanılan ve Manisa'da teşekkül etmiş 'Hey'et-i fesadiyye' (ki Manisalı bir Rum olan Yorgi/Yorgaki heyetin elebaşısıdır) ile ilişki içinde olduklarını itiraf eden Şemsimah ve Mühtedi Ahmet'le ilişkisinden dolayı Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından sorgulanmıştı. Meclis, konuyu görüşülmek üzere Beşinci Şube'ye devreder.⁽⁶²⁾ Beşinci Şube'nin mazbatasına göre olayın arka planı kısaca şöyle idi: Rumların Konya'da bazı kişilerle ilişkisi olduğu ve bunların Delibaş Ayaklanması gibi bir ayaklanma için onlara silah, asker ve para gönderdikleri yolunda bir dedikodu vardır. Otuz yaşlarında ve Rumca konuşabilen Müslüman bir kadın olan Şemsimah'ın bu kişiler arasında olduğu söylenmektedir. Şemsimah, Abdülhalim Çelebi'nin Ankara'da bulunduğu sırada dergâhında on beş gün kalmıştır. Daha sonra Şemsimah da Mühtedi Ahmet de yakalanmış, casusluk/ muhbirliklerini, Abdülhalim Çelebi'ye gönderildiklerini ve onu her gün ziyaret

60- T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlatken, Ankara, 1959, Kitap I, ss. 137, 160.

61- Bkz. Avcıoğlu, MKT, c. III, s. 1046; a. y., Türkiye, c. I, s. 287.

62- TBMM Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337(1921)-25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, c. II, ss. 512-13, toplantı tarihi: 19. 12. 1337 (1921).

ettiklerini itiraf etmişlerdir. Meclisin 11. 2. 1338 (1922) tarihli gizli celsesinde, Beşinci Şube tarafından hazırlanan, 'Çelebi Efendinin o teşebbüs ve tertibâta rıza ve muvâfakatlarını gösterecek deliller ve kat'î emâreler elde bulunmadığından Çelebi Efendi hakkında, kanuni takibata gerek olmadığı' şeklindeki mazbata kabul edilir. Ancak bazı mebusların şüpheleri sona ermemiştir; zira Abdülhalim Çelebi, sadece bir muhbir olduğu ortaya çıkan Ahmet'i Ankara'ya haber verdiği halde, bir casus olduğunu bildiği Şemsimah'ı bir ay süresiyle haber vermemiştir. Ancak burada unutmamak gerekir ki, Abdülhalim Çelebi'nin Şemsimah'la görüşebildiğine ya da casus olduğunu bildiğine dair kesin bir delil yoktur. Oğlu Bakır Çelebi ile görüştüğü kesindir ama o, Şemsimah'ı şüpheli görerek Kıt'a Kumandanına haber vermiş ama Kıt'a Kumandanı şüpheye mahal olmadığını söylemiştir.⁽⁶³⁾

2. ATASE'deki belgelere göre, meş'um Tarikat-i Salâhiyye'nin⁽⁶⁴⁾ üyeleri arasında, asıl çıban başı Bektâşîler, ve Rifâîlerle birlikte Mevlevîler de vardı. Mesela, Çorum Mevlevîhânesi şeyhi Ali Kemal, bazı özel talimatlarla 10 Nisan 1921'de Anadolu'ya gönderilmişti. Yeni Kapı Mevlevîhâne'si (İstanbul) Tarikat-i Salâhiyye üyelerinin toplantı yerlerinden biriydi.⁽⁶⁵⁾

3. Kütahya'daki Mevlevî şeyhi Sakıb Çelebi, Çerkez Ethem'in adamları arasında olduğu için 24 Nisan 1337 (1921) tarihli bakanlar kurulu kararıyla Kastamonu'ya sürülmüştür.⁽⁶⁶⁾ Ancak, iyi hali göz önüne alınarak 8 Kasım 1337 (1921) tarihli bir kararla serbest bırakılmıştır.⁽⁶⁷⁾

Millî Mücadele Sonrası

Millî Mücadele sonrasında, Mevlevîler kendilerini diğer tarikatlardan ayıran bazı davranış şekilleri sergilemişler, böylece ne kadar liberal ve Batıcı olduklarını bir kere daha göstermişlerdir.

63- Aynı Yer, ss. 729, 734-5, toplantı tarihi: 11. 2. 1338 (1922).

64- Cemiyet hakkında geniş bilgi için bkz. Küçük, ss. 195-212.

65- ATASE, Kl. 963, D. 22, F. 3.

66- BCA, Karar no. 806.

67- Aynı Yer, no. 1180.

(Bilindiği üzere, zaten Mevlevîlik, Batıcı ve kozmopolit kesimlerde çok rağbet gören bir tarikattı.⁽⁶⁸⁾)

1. İlk olarak şunu zikretmeliyiz ki Abdülhalim Çelebi, hilâfetin kaldırılması ve yurtdışı edilmesi dolayısı ile Mustafa Kemal'e bir kutlama mektubu göndermiş, bu mektubunda Sultan ailesini, "tâun ve belâ" olarak nitelendirmiş ve daha sonraki icraatlarında Gazi'ye başarılar dilemişti. Mesaj aynen şöyleydi:

Hâk-ı Pây-ı Merâhim-peymâ-yı Cenâb-ı Riyâset-penâhîye

Türkiya Devlet-i Müstakillea-i Mu'azzamesi Riyâset-i Cumhûriyeti Şeref-bahş-ı İkbâl, Devlet-penâh el-Gâzî Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine;

Ma'rûz-ı Dâ'i-i Hâlisâne-i Derîniyyeleridir

Kadîm bir rahatsızlığımın nüksü münâsebetiyle evcâ'-ı elîme içerisinde kıvranmakra bulunduğum sırada millet-i necîbemizin bâşına bir tâ'ûn belâ kesilen hânedân-ı Saltanattan hilâfetin ilğasıyla vatan hâricine teb'îdleri icrâ'ât-ı devletlerinin ayrıca bir şâh eseri ve mûcib-i halâsı olmasından tebrîkât-ı nâcizâne-i samîmîlerimi, hengâm-ı mezkûre hasbelma'zeret takdîm edemediğimden mutahassıl taksîrât-ı dervîşânemin 'azvîni niyâz ile muvafakiyât-i me'âzime-i devlet-penâhîlerini, Cenâb-ı Vâhibu'l-Muvaffakiyet'ten temennî eylediğimi, hâk pây-ı mu'allây-ı Riyâset-i Cumhûrî'lerine 'arz ile iblâğ vesîlesiyle dahî te'yîd-i 'ubûdiyet ve sadâkat eylerim. Ol bâbda ve her hâlde, emr ü fermân Hazret-i men lehu'l-emrindir efendim. 10 Mârt 1340. Cânîşîn-i Hazret-i Mevlânâ.⁽⁶⁹⁾

2. 30 Ağustos 1925'de Mustafa Kemal'in meşhur konuşmasını yapacağı Kastamonu'daki bazı ileri gelen Mevlevî şeyhleri de hilâfetin kaldırılmasının, halkın istek ve Şeriatin (İslam'ın) kural-larına uygun olduğunu, zira hilâfetin zaten hiçbir zaman temel

68- İ. Ortaylı, "Ottoman Modernisation and Saberaism," Alevi Identity. Cultural, Religious and Social Perspectives, edl. T. Olsson, ve diğerleri, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions c. 8, İstanbul, 1998, ss. 97-104: 101.

69- MMA, Zarf no. 108.

İslamî prensiplerden olmadığını, eski makamlarını elde etmek için düşmanlarla birleşmekten çekinmeyecek ve bu gaye ile halkı bölmeye çalışabilecek câhil ve zâlim sultanlar tarafından ferdî çıkarlarına hizmet için kullanılmaktan başka bir fonksiyonu olamayacağını, vs. söyleyen bir mesaj göndermişlerdi. Mesajın altında, Şemsizâde Dergâhı postnişini Ziyâeddin, Hazret-i Pîrî Dergâhı postnişini Şeyh Mehmed Ata ve Mevlevî Dergâhı postnişini Tahir Çelebi'nin adları vardı.

Mesajın önemli cümleleri şöyleydi: "Asırlardan beri Hükümet ve milletin umur-u dâhiliye ve siyâsiyesine, cahilâne, müstebidâne müdahalât ile, memleketi felaketlere sevkeden, her türlü terakkiyâta müsaid olan milleti, cehalet ve harabi ile inkirâza mahkum eyliyen Osmanlı hanedanının sırf menâfi-i hasîse ve redfeleri (kötü ve alçak çıkarları) uğrunda alet-i şer olarak kullandıkları Hilâfetin ilgasıyla, memlekette her an ikilik ihdasına çalışan ve milleti tekrar idâre-i keyfiyelerine (keyfi idarelerine) alarak kanını sülük gibi emmek ve saltanatlarını iade için düşmanlarla ittihâd ve ittifâk etmekten (birleşmek ve işbirliği yapmaktan) çekinmiyen bu hanedanın Yurdumuzdan ihracıyla, ifsâdât ve ihânetlerine nihayet vermek üzere, başta, Dahi ve Halaskâr Reiscumhurumuzla âli meclisimizin ısdâr buyurdıkları kanun - ki milletin arzusuna ve edille-i Şeriyeye (İslamî delillere) tamamıyla muvafıktır (uygundur)- bilâ tereddüt (tereddütsüz) memleketimizin istiklâl ve saadet-i ebediyesi için tarihlerde altın yazılarla kaydedilecek inkılâbât ve teceddüdât-ı kâmileyi (mükemmel yenilikleri) kâfil [üstüne alan] bulunduğu, müstağni-i arzıdır [söylemeye gerek duymamaktadır]. Hilâfet hiçbir vakit âyât-ı Kur'aniyye [Kur'an ayetleri] ve ehâdis-i nebeviyye [Peygamberin hadisleri] ile esâsât-ı diniyyeden addedilmemiş ve Hâlik ile kulları arasında vasıtaya, şeriat- guray-ı [garrâ-yı:] Muhammediye [Muhammedî Nur] ihtiyaç ve lüzum göstermemiştir. (...)"⁽⁷⁰⁾

3. Son Mevlevî şeyhi ve Kastamonu Mebusu Veled Çelebi, ilk şapka giyen kişi idi.⁽⁷¹⁾

70- (II. Dönem) TBMMZC, c. VII, ss. 156-7, toplantı tarihi: 6. 3. 1340 (1924) (İmlada bazı düzeltmeler yapılarak verildi).

71- Korucuoğlu, s. 45.

'Reformları destekleyeceklerine dair' bütün bu işaretlere rağmen 1925'ten sonra, Mevlevîlik de diğer tarikatlar gibi reformların bir parçası olarak kaldırılmıştır. Şu kadar var ki başta Konya'daki ana dergâh olmak üzere⁽⁷²⁾ Mevlevî dergâhlarının bir kısmı,⁽⁷³⁾ kapatılmayıp kısa bir süre sonra müzeye çevrilmiştir. Bu dönemin şartları içinde Mevlevîliğe tanınabilecek yegâne imtiyazdı. Burada, Mustafa Kemal'in Mevlevîliğe ilgisini⁽⁷⁴⁾ ve onlarla ilişkilerinin 1925'te tarikatların kapatılması ile sona ermediğini hatırlamak yerinde olur. Şöyle ki: Bu tarihlerde Haleb Mevlevîhanesi'nde bulunan Abdülhalim Çelebi'nin oğlu Muhammed Bakır Çelebi (v. 1943), babasının ölümü üzerine, 'Çelebilik' makamını Haleb'de tesis etmiş ve Suriye'deki Fransız mandater hükümeti tarafından da bu kurum tanınmıştı.⁽⁷⁵⁾ Mustafa Kemal, Bakır Çelebi'ye, Hatay (Alexandretta/Antakya)'ın⁽⁷⁶⁾ Türk topraklarına ilhakında yardımcı olma görevini tevdi etti.⁽⁷⁷⁾ Gölpınarlı'ya göre, Bakır Çelebi 1937'de Türkiye'ye geldi, fakat Hatay meselesinde Türkiye lehine faaliyeti, Suriye Hükümeti tarafından casusluk olarak nitelendirildiği için, Suriye'ye dönmesine izin verilmedi.⁽⁷⁸⁾ (Haleb'de diğer kardeşi Vahid Çelebi bu makama getirildi. Zaten bir süre sonra, 1944'te, buradaki "Çelebilik" makamı da lağvedildi ve dergâh vakıflar idaresine bağlandı). Muhammed Bakır Çelebi, İstanbul'da öldü.⁽⁷⁹⁾

72- Konuyla ilgili bakanlar kurulu kararları için, bkz. BCA, no. 259-6, tarihi: 6. 4. 1926.

73- Ş. Uzluk, "Galaça Mevlevîhanesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi," 3. Millî Mevlânâ Kongresi 12-14 Aralık 1988 (Tebliğler), Konya, 1989, ss. 297-300:298.

74- Konuyla ilgili olarak bkz. Küçük, ss. 262-4. (Kitabın Türkçesi Kurtuluş Savaşında Bektaşiler, İstanbul, 2003, ss. 205-6.

75- Gölpınarlı, Mevlevîlik, ss. 361-2. Ancak Celâlettin Çelebi, Bakır Çelebi'nin, tarikatların kaldırılmasından sonra Atatürk'ün onayı ile Abdülhalim Çelebi tarafından Haleb'e gönderildiğini söylemiştir (Çelebi, s. 212.) ki bu yanlıştır. Zira, tarikatlar 1925'in sonuna doğru (30 Kasım 1925) kapatıldığında, Abdülhalim Çelebi vefat etmişti bile (1 Ocak 1925'de).

76- Şehir, o zaman bir sancak idi. 1918'de İngilizler tarafından işgal edildi. Sonra, Fransız idaresine girdi. 21 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile, Fransa şehre otonomi vermeyi kabul etti. Ocak 1937'de, Fransa ve Türkiye'nin garantörlüğünde bağımsız bir şehir haline geldi. 23 Haziran 1939'da Türkiye'nin bir parçası haline geldi: Streck, "Antakya," İA (MEB), c. I (1993), ss. 456-9.

77- Çelebi, s. 212.

78- Gölpınarlı, Mevlevîlik, s. 181.

79- Önder, s. 150.

KONYA'DA DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT

Günümüzde, tarikatların hepsi, kaldırılmayı resmen kabul etmiş görünmelerine rağmen, faaliyetlerini yarı gizli olarak sürdürmektedirler. Mevlevîler ve Bektâşîlerse faaliyetlerini "turizm girişimi" veya "Türk Sufizmi" adı altında açıktan yürütebildikleri şeklinde görüşler vardır⁽⁸⁰⁾. Burada, bazı çağdaş ilim adamlarının, seküler ve humanist görüşlerini meşrulaştırmak gayesi ile, Mevlânâ'nın düşüncelerini 'kendi düşüncelerini meşrulaştırma' aracı olarak kullandıklarını,⁽⁸¹⁾ mesela Mevlevîliği laiklikle bağdaşabilir bir sistem olarak gördüklerini⁽⁸²⁾ göz ardı etmememiz gerekir.

80- J. D., Norton, , "The Development on the Annual Festival at Hacı Bektaş 1964-1985," Bektachiyya, edl. A. Popovic ve G. Veinstein, İstanbul, 1995, ss. 191-200; 192; Ahmet Y. Ocak, Türk Sufiliğine Bakışlar. Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde, İstanbul, 1996, ss. 191-259.

81- Mevlânâ'nın düşünceleri ile Sekülerizm ve Humanizm arasındaki buluşma noktalarından bahseden birçok çalışma vardır. Bkz. mesela, N. Araz, "Mevlânâ'nın Evrenselliği Üzerine," II. Uluslar arası Mevlânâ Kongresi 3-5 Mayıs 1990, Konya, 1991, ss. 117-21; S. Irmak, "Mevlânâ Hümanizminin Özellikleri," Bildiriler 15-17 Aralık 1973, Uluslararası Mevlânâ Semineri, Konya, 1974, ss. 94-109; İ. Yakıt, Batı Düşüncesi ve Mevlânâ, İstanbul, 1993; Gölpinarlı, Mevlevilik, s. 280 vd.

82- Bkz. A. Kurtkan, Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik, İstanbul, 1975, ss. 72-90.
S. Ü. Fen-Ed. Fak. Öğretim Üyesi

KAYNAKÇA

Arşivler

ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı), BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri), BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri), MMA (Mevlana Müzesi Arşivi).

Kitaplar

Arabacı, Caner, Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri. 1900-1924, Konya, 1998.

Avcioğlu, Doğan, , Millî Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e, 3 c., İst., 1979.

Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam. Mustafa Kemal 1881-1919, 3 c., İstanbul, 1963-1965

Bayar, Celal, Ben de Yazdım. Millî Mücadele Hatıraları, ciltler I-VIII, İstanbul, 1965-1972, 1

Çelebi, Celâlettin, "Abdülhalîm Çelebi," İA (TDV), c. I (1988), s. 212.

Çoker, Fahri ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi. Millî Mücadele ve T. B. M. M. I. Dönem. 1919-1923 (dipnotlarda TPT olarak kısaltıldı), 3 c., Ankara, 1995.

Erdeha, Kâmil, Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler, İstanbul, 1975.

Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, (haz. S. N. Tansu), İstanbul, 1964.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik, (dipnotlarda Mevlevîlik şeklinde kısaltıldı), İstanbul, 1953.

Göztepe, Tarık Mümtaz, Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, İstanbul, 1969.

Hâkimiyet-i Milliye, 11 Mayıs 1337 (1921), 19 Mart 1338

(1922), no. 482, s. 2.

Hanioglu, M. Ş., Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jöntürklük', I, 1889-1902, İstanbul, 1985.

Kansu, Mahzar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, 2 c., Ankara, 1966.

Kara, İsmail, İslâmcıların Siyasî Görüşleri, İstanbul, 1994.

Korucuoğlu, Nevin, Veled Çelebi İzbudak, Ankara, 1994.

Köstüklü, Nuri, "Balkan ve I. Dünya Harplerinde Mevlevîhaneler," (12. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994).

Küçük, Hülya, The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle, Leiden, 2002.

Kitabın Türkçesi Kurtuluş Savaşında Bektaşiler, İstanbul, 2003

Mango, Andrew, Atatürk, London, 2000.

Margoliouth, D. S., "Mawlawiyya," EI2, c. VI, s. 888.

McCarthy, Justin, The Ottoman Turks: an introductory history to 1923, London - New York, 1997.

Mısıroğlu, Kadir, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, 2. Baskı, İstanbul, 1969.

Norton, J. D., "The Development on the Annual Festival at Hacı Bektaş 1964-1985," Bektachiyya, edl. A. Popovic ve G. Veinstein, İstanbul, 1995, ss. 191-200.

Ocak, Ahmet Y., Türk Sufiliğine Bakışlar. Türkiye'de Tarihın Saptırılması Sürecinde,

İstanbul, 1996.

Ortaylı, İlber, "Ottoman Modernisation and Sabetaism," Alevi Identity. Cultural, Religious and Social Perspectives, edl. T. Olsson, ve diğerleri, Swedish Research Institute in İstanbul, Transactions c. 8, İstanbul, 1998, ss. 97-104.

Önder, Mehmet "Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve

KONYA'DA DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT

Diğer Postnişinler”, Konya’dan Dünya’ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Konya, 2002, ss. 131-150.

Özcan, Nuri, “Baykara, Abdülbâki”, İA (TDV), c. V (1992), ss. 246-7.

Ramsaur, E. E., The Young Turks: Prelude to the Revolution of 1908, Princeton, New Jersey, 1957.

Süheyl Ünver’in Defterleri, no. 59.

Şafak, Yakup, “Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Hz. Mevlâna ve Eserleri Üzerine Çalışmalar”, Konya’dan Dünya’ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Konya, 2002, ss. 249-67.

Şapolyo, Enver Behnan, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi (dipnotlarda Kemal Atatürk şeklinde kısaltıldı), İstanbul, 1958.

(I. Dönem) T. B. M. M. Zabıt Ceridesi (dipnotlarda (I. Dönem) TBMMZC: şeklinde kısaltıldı), ciltler I-XXIX, Ankara, 1959-1961.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337(1921)-25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler, 1859-1952, İstanbul, 1995.

Türk İstiklal Harbi, 6 c., Genel Kurmay Harb Tarihi Dairesi, Ankara, 1964.

Uzluk, Şehabeddin, “Galata Mevlevîhanesi ve Şeyh Ahmed Celâleddin Baykara Dede Efendi,” 3. Millî Mevlânâ Kongresi 12-14 Aralık 1988 (Tebliğler), Konya, 1989, ss. 297-300.

Ülker, Mustafa Birol, ‘Miğfer yerine sikkeleri, silah yerine neyleri vardı’, Hürriyet-Tarih, 19 Mart 2003, s. 20.

Vardar, Galip, İttihad ve Terakki İçinde Dönenler, (haz. S. N. Tansu), İstanbul, 1960,

Zürcher, E. J., Turkey, A Modern History, (dipnotlarda Turkey

KONYA'DA DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT

şeklinde kısaltıldı), London - New York, 1993 ve 1997.

The Unionist Factor. The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, Leiden, 1984.

"Kosovo Revisited: Sultan Reşad's Macedonian Journey of Haziran 1911," MES, [no. 35. 4, Special Issue: Seventy-Five Years of the Turkish Republic, ed.

S. Kedourie, 1999]'den ayrı basım, ss. 26-39.